

**O CONTRATO FORAL A MARTÍN SERPE (ACS)
EDICIÓN CRÍTICA DUN DOCUMENTO NOTARIAL DE
1400**

NOEMI BASANTA LLANES
Universidade de Santiago de Compostela

RESUMO

Neste artigo preséntase a edición crítica dun documento notarial do ano 1400 conservado no Arquivo da Catedral de Santiago (ACS) e asinado polo notario Alvar Pérez Pucariño. Para alén da edición, inclúe un estudo do manuscrito a diferentes niveis: lingüístico, codicolóxico e histórico. Incorpora tamén un índice toponímico e outro antroponímico, así como un glosario con formas léxicas que poden presentar certos usos particulares ou ben non estar recollidas nas fontes documentais do corpus medieval galego.

ABSTRACT

In this paper we present a critical edition of a notarized document from the year 1400, preserved in the Archive of the Cathedral of Santiago (ACS) and signed by the notary Alvar Pérez Pucariño. Besides the edition, a study of the manuscript at different levels (linguistic, codicological and historical) was included. Anthroponymic and toponymic indexes were also

Quero agradecer as indicacións da profesora Ana I. Boullón Agrelo, non só por guiaren a realización deste traballo, senón tamén por serviren para achegarme ao campo da edición crítica. Alén diso, gustaríame dar as grazas a Óscar Trigo, musicólogo e amigo, pola súa colaboración na descrición da partitura adxunta ao documento. Finalmente, tamén debo agradecer a implicación de Xosé M. Sánchez e Arturo Iglesias, arquiteiros da Catedral de Santiago, na procura da documentación inédita á que facemos alusión neste artigo; así como a axuda de Mª Carmen Pérez na lectura da parte posterior do documento.

incorporated, as well as a glossary with lexical forms that present some particular use or are absent in other documentary sources of the Galician medieval corpus.

PALABRAS CHAVE

edición crítica, prosa notarial, onomástica medieval.

KEYWORDS

critical edition, notarized prose, medieval onomastics.

1. Introducción

Con este artigo pretendemos contribuír á tarefa de edición do corpus medieval de documentación notarial en lingua galega. Trátase da edición crítica dun manuscrito conservado no Arquivo Histórico da Catedral de Santiago de Compostela e clasificado baixo a sinatura LD 27/16.

Co obxectivo de dispor a información da maneira máis clara posíbel, elaboramos unha sección introdutoria e subdividímola en catro apartados nos que se describe o documento non só desde unha óptica estritamente lingüística ou paleográfica, para a que cómpre ter en conta os criterios de edición que expomos máis adiante, senón tamén atendendo ao seu contido e a outros aspectos de carácter codicolóxico ou mesmo histórico.

Nunha segunda sección, presentamos a transcripción do documento notarial, a cal foi elaborada tentando conxugar, na medida do posíbel, dúas perspectivas: a fidelidade ao orixinal e a necesidade de facilitarlles ás lectoras e lectores a comprensión. Como consecuencia, conviven o mantemento de certas particularidades lingüísticas coa modernización de outras.

Así mesmo, tamén nos pareceu interesante realizar unha pequena achega ao estudo do léxico medieval mediante a análise de palabras que presentan usos particulares ou ben que non están recollidas nas fontes documentais que posuímos actualmente. Finalmente, incorporamos os índices antroponímico e toponímico, elaborados coa intención de ofrecer para á investi-

gación un índice alfabético de consulta no que figuren as formas medievais e, no caso dos topónimos, tamén as súas correspondencias actuais.

1.1. Contido

Constitúe un contrato foral escrito no ano 1400 e realizado por Fernán García, abade do mosteiro de San Martiño de Fóra -na actualidade, mosteiro de San Martiño Pinario-, a Martín Serpe, fillo de Vasco Serpe e de Mencía Vázquez. O contrato é de carácter vitalicio e recolle a cesión de dous casares en Bembibre situados na freguesía de San Salvador de Bembibre por unha renda de vinte maravedís anuais. Inclúe a pena por incumprimento fixada en quiñentos maravedís, así como unha ampla listaxe de testemuñas. A subscrición notarial pertence a Alvar Pérez Pucariño, notario da cidade de Santiago de Compostela.

1.2. Descrición codicolóxica

Estamos ante un texto escrito en letra cortesá sobre unha peza de pergamiño cortada regularmente polos catro lados. As súas medidas son 27,1 cm de longo e 26,4 cm de alto. Podemos constatar que o documento foi elaborado por dúas persoas, xa que as liñas 22, 23 e 24 presentan unha letra diferente con maior grao de cursividade. Esta sección constitúe a subscrición realizada por Alvar Pérez Pucariño, o notario cuxo nome figura no contrato de foro e a quen tamén corresponde o sinal situado na marxe inferior dereita. Todo o demais estaría redactado, probablemente, por un dos seus escribáns.

Na parte superior, incorporouse un anaco de papel por medio dalgún tipo de cola. As súas medidas son 24,4 cm de longo e 6 cm de alto. Sabemos que constitúe un engadido posterior, non só polo tipo de material do soporte, senón tamén pola forma da letra e a lingua empregada. Está escrito en castelán, con letra humanista e tinta de cor azul. Trátase dun resumo dos principais datos que contén o contrato:

Año 1400. San Salvador de Bembibre |² foro a Martín Serpe por su vida, de dos casares llamados de Bem|bibre, sitios en la *freguesia* de San Salvador de Bembibre.

Cómpre mencionar que na parte superior do papel tamén encontramos dúas anotacións escritas por outra man diferente en tinta de cor negra. A que está situada na parte máis elevada da folla consta dunha letra e dun número “M4” que nos leva a pensar nunha especie de sinatura coa que organizar un posíbel conxunto de documentos do que este formaría parte. As outras marcas que aparecen na marxe dereita non representan ningún signo identificábel, polo que probabelmente constitúan unha *proba penna*.

Na parte posterior do documento, encontramos dúas inscricións redactadas en lingua castelá por mans diferentes e que recollen dous resumos moi breves do contido.

Foro de dos casares en Venbriue, *frigisia* Sam Salvador |² de Venbriue. Paga vinte *maravedís*.

Fuero de dos Casares en Bembibre |² *feligresia* de San Salvador de Bembibre |³ por S. *Martjn*. Año de M CCCC^o |⁴ por S. *Martjn*.

Alén diso, apreciamos con gran dificultade outra liña realizada por unha terceira man que non conseguimos descifrar porque o pergamiño está demasiado deteriorado nesa zona¹. A carón das inscricións, tamén documentamos unha *proba penna* e outro sinal que representa unha letra e un número “bII” que semella unha especie de sinatura coa finalidade de organizar un conxunto de documentos.

No lado esquerdo, o pergamiño posúe un reforzo que inclúe dúas perforacións e que estaría destinado a servir como medio de encadernación. As súas medidas son 5,8 cm de longo e

¹ Con todo, debemos precisar que, en xeral, o documento non parece moi afectado nin pola humidade nin por ningún outro axente externo. Cabe indicar que os maiores danos que observamos son os que se deben á man humana, pois serán as dobreces o elemento que dificulta en maior medida a lexibilidade.

14,8 cm de alto. Trátase dun anaco de partitura escrita en pergamiño por ambos lados e revestida con varias tiras de papel en branco. Sobre o pergamiño, podemos identificar fragmentos de notación cadrada inseridos nunha pauta de catro liñas en cor vermella e acompañados, na parte inferior, dunha cenefa.

Coa intención de ofrecer unha descrición máis pormenorizada da partitura, procuramos outros documentos que puidesen posuír reforzos similares e encontramos un total de oito, tamén pertencentes á Colección López Ferreiro. As súas sinaturas son: LD 27/10, LD 27/18, LD 28/5, LD 29/2, LD 29/3, LD 29/8, LD 29/ 15 e LD 29/18. Parece plausíbel pensar que inclúan anacos da mesma cantoral porque todos os exemplos comparten acusadas similitudes formais, tanto na disposición da notación como nas dimensións dos elementos que a conforman. Alén diso, os documentos teñen a particularidade de formar parte da mesma doazón e chegaren todos xuntos ao Arquivo da Catedral de Santiago.

Non obstante, resulta moi complicado ofrecer información precisa e, moito máis, postular unha posíbel datación da partitura debido a que a acusada fragmentariedade do corpus fai con que certos datos especialmente relevantes só poidan ser postulados como hipótese. É difícil, por exemplo, determinar se a pauta sobre a que se insire a notación cadrada se corresponde cun tetragrama ou se está composta por máis liñas, conformando quizais un pentagrama. Pois, aínda que só observamos catro na maioría dos fragmentos, a distancia da última delas con respecto ao corte é tan pequena que, en todos os casos, cabe a posibilidade dunha quinta. Unicamente o documento coa sinatura LD 29/15 parece apuntar a existencia do tetragrama porque as catro liñas que se observan están rodeadas por unha cenefa na parte inferior e o que parece a base da letra para ser cantada na parte superior. Non obstante, o reducido tamaño da mostra podería provocar que estas hipotéticas letras fosen, en realidade, fragmentos de notación musical.

A posibilidade do pentagrama non debe ser desbotada porque encaixarían mellor as dimensións dunha pauta que, de ser tetragrama, resultaría demasiado pequena como para formar

parte dunha folla de cantoral. Alén diso, en moitos fragmentos, encontramos exemplos nos que só se observa unha única liña, acompañada da letra para ser cantada, que se podería corresponder coa quinta que falta nos que só inclúen catro. A hipotética existencia do pentagrama tamén pode ser postulada se temos en conta que a notación cadrada presente en documentos como o que editamos neste artigo parece de tipo mensural e non sería a prototípica dunha pauta de catro liñas. Así, a existencia da quinta permitiríanos encaixar a partitura dentro do amplo arco temporal que describe este tipo de notación, desde as últimas décadas do S. XIII até tres séculos despois ou, con menor probabilidade, incluso algún máis.

Noutros fragmentos como o que encontramos no documento LD 27 /18, tamén podería caber a posibilidade de que a notación representase pneumas gregorianos inseridos nun tetragrama. Con todo, mesmo nun caso coma este, sería perfectamente posíbel a existencia dun pentagrama mutilado con notación asimilábel ás características da mensural.

A este respecto, constituiría un dato importante para dilucidar a tipoloxía da notación de moitos fragmentos, a presenza de plicas porque, dependendo da súa existencia, lonxitude e colocación, poderíamos aclarar se se trata de notación cadrada gregoriana ou non. Mais, o papel co que están forrados todos os reforzos, impide que poidamos apreciar a través deles liñas tan finas e, nos poucos casos en que está despegado, non encontramos ningún exemplo que as posuise. Por cuestións coma esta, resulta imposíbel cos medios dos que dispomos ofrecer unha solución concreta de identificación da partitura.

Finalmente, tamén nos gustaría apuntar que dentro da mesma colección documental existe baixo a sinatura LD 30/9 un anaco dun antifonario con anotacións de música sacra ao que lle falta a parte superior e que foi reutilizado como portada dun conxunto documental que leva o título de *Compulsas de privilegios y donaciones reales* (ver Anexo). Ten unhas dimensións de 42 cm de alto e 33 cm de ancho e presenta certas similitudes formais con respecto á suposta cantoral fragmentada.

O feito de posuír mutilada a parte superior, levounos a pensar na posibilidade de que o anaco que falta puidese estar vinculado cos que encontramos nos outros documentos. Desbotamos esta hipótese porque o antifonario non inclúe ningunha cenefa como a que observamos nos fragmentos. Con todo, cabe a posibilidade de que o anaco mutilado tamén puidese ser destinado a unha finalidade semellante á dos reforzos dos documentos que analizamos, especialmente se temos en conta que o resto da partitura tamén foi reutilizada.

1.3. Contextualización histórica do notario

Bouza Álvarez (1960) sitúa a actividade notarial de Alvar Perez Pucariño entre 1376 e 1385. Actualmente podemos ampliar este período cronolóxico grazas á edición e publicación de novos textos, así como ao coñecemento directo doutros que se conservan no Arquivo da Catedral de Santiago de Compostela e fican inéditos. A primeira referencia atopámola a través dunha acta (López Ferreiro (1975 [1895]), pp. 418) asinada polos notarios Alfonso Mouro Pero e Alfonso d'Angroes en 1369. Neste texto, Alvar Perez Pucariño aparece citado como testemuña e figura acompañado do apelativo “justiça da dita cidade”.

O primeiro documento que asina explicitamente como notario e do que temos constancia ten data de 1373. Cómpre destacar que non encontramos ningún exemplo anterior no que fose citado como amanuense senón que, a excepción da acta de 1369, nos outros vinte e un documentos que analizamos sempre aparece como notario da cidade de Santiago: en dezanove ocasións asina como tal e en dúas figura como testemuña acompañado desa caracterización. Polo tanto, se cotexamos o documento de 1373 e os dous últimos, pertencentes a 1401, poderemos establecer un arco cronolóxico de vinte e oito anos dedicado ao oficio notarial².

² Xosé M. Sánchez, arquivreiro da catedral, informounos uns días antes da publicación deste artigo da existencia dun conxunto de documentos inéditos vinculados ao notario Alvar Pérez Pucariño. As súas sinaturas son: S 20/14, S 20/16, S 20/19, S 20/21, S 20/24, S 20/25-1º, S 20/25-2º, S 20/29, S 21/11, S 21/12.

Non obstante, é importante ter en conta que, segundo apunta Bouza Álvarez (1960), Alvar Perez Pucariño non asinou todos os textos incluíndo o seu segundo apelido. Esta investigadora xustifica a súa afirmación dicindo que os casos en que isto acontece, o notario sería recoñecíbel a través do sinal e inclúe un debuxo do mesmo. A súa representación difire lixeiramente da que recolle Lucas Álvarez / Justo Martín (1991) e tamén da que presenta o documento que incluímos neste artigo, pois, se ben o debuxo é esencialmente o mesmo, a diferenza radical na incorporación do nome *Aluarus*. Para que sirva de exemplificación, incluímos o sinal presente no documento que estamos a analizar:

Na nosa procura documental non encontramos ningún exemplo asinado polo notario e caracterizado pola ausencia do segundo apelido. Non obstante, esta posibilidade debe ser tomada en consideración porque faría con que o número de documentos editados deste notario puidese ser maior do que se sinala neste artigo. De feito, Cabana Outeiro (2003: nº 238, pp. 376-388 e nº331, pp. 467-468) incorpora na súa tese de doutoramento dous textos do ano 1398 e 1401 nos que se cita como testemuña a un Álvaro Peres, notario de Santiago, que ela identifica con Pucariño.

A seguir, incluímos a relación de todos os documentos asinados por Alvar Perez Pucariño dos que temos constancia. Debemos destacar que procedemos á unificación lingüística e de estilo na redacción dos rexestos aínda que sempre se tomaron

como base aqueles que realizaron as diferentes editoras e editores:

- 1 -

1373, xaneiro, 8.

Ref.: Cal Pardo (1999), nº 115, 192

Rex.: Copia do testamento de García González das Ribeiras de Sante no que ordena que se celebren dous aniversarios anuais na catedral mindoniense, un no altar de Santiago e outro no altar de San Martiño.

Arq.: Arquivo da Catedral de Mondoñedo, perg de 470 x 545 mm. Letra semigótica.

Not.: Alvar Peres Pucarino, notario publico da cidade de Santiago jurado por la iglesia de Santiago

- 2 -

1373, marzo, 28.

Ref.: Rodríguez Núñez (1989), nº 49, 449-451

Rex.: Venta realizada por Clara Carneiro, muller do escudeiro Fernán Dalmallo, dunha casa na rúa do Vilar á súa cuñada Sancha Fernández do Camiño, relixiosa de Belvís. Inclúe a procuración asinada por Fernán Dalmallo o 20 de xaneiro de 1373 e a toma de posesión da casa o 2 de abril de 1373.

Arq.: Non se indica. Pode pertencer ao Arquivo do Convento de Santa María de Belvís ou ao Arquivo Histórico Universitario de Santiago.

Not.: Alvar Peres Puquarino, notario publico da cidade de Santiago jurado por la iglesia de Santiago.

- 3 -

1376, xaneiro, 27

Ref.: Rodríguez Núñez (1989), nº 67, 482

Rex.: Traslado da carta do arcebispo de Santiago, don Rodrigo, con data de 2 de agosto de 1373, na que se confirman os privilexios concedidos polo seu antecesor, don Pedro, ao convento de Belvís e ordena que non se cobren dezmos nin primicias ao dito convento.

Arq.: Arquivo do Convento de Santa María de Belvís, leg. 1, nº 2

Not.: Alvar Peres Puquarino, notario publico da cidade de Santiago jurado por la iglesia de Santiago

- 4 -

1376, setembro, 14.

Ref.: Rodríguez Núñez (1989), nº 68, 483-484

Rex.: Cópia do privilexio concedido polo arcebispo don Pedro no que se ordena que se conserven os privilexios concedidos polo Papa Bonifacio VIII en 1297 ás ordes relixiosas. Incluíu a tradución da bula a lingua galego-portuguesa.

Arq.: Arquivo do Convento de Santa María de Belvís, leg. 1, nº 6

Not.: Alvar Perez Puquarino, notario publico da cidade de Santiago jurado por la iglesia de Santiago

- 5 -

1378, xuño, 25

Ref.: Lucas Álvarez / Justo Martín (1991), nº 245, 252-253

Rex.: Arias Martinz, notario de vida de Muros, e a súa muller Elvira Mourela alugan a Xan Pérez Milleiro, alfaiate, morador na rúa das Faxeirias de Santiago, unhas casas na mesma rúa, nas que mora Domingo Odreiro de Faxeirias.

Arq.: Arquivo Histórico Universitario de Santiago, F. univ., "Serie H^a.", Pergameos, nº 223. Orix, 198 x 306 mm, galego, gótica documental textual; boa conservación. Sin. ant: "Índice de la Hacienda 1", Santiago, Faxeirias, Mazo 1, único.

Not.: Alvar Perez Puquerino, notario publico da cidade de Santiago jurado por la igleia de Santiago.

- 6 -

1385, novembro, 24.

Ref.: Rodríguez Núñez (1989), nº 69, 484-485

Rex.: Traslado dunha carta do arcebispo de Santiago, don Pedro Fernández, datada do 22 de novembro de 1385, na que

ordena aos oficiais do arcebispado gardar os privilexios concedidos polos reis ao convento de Belvís.

Arq.: Arquivo do Convento de Santa María de Belvís, leg. 1, nº7

Not.: Alvar Perez Puquarino, notario publico da cidade de Santiago jurado por la iglesia de Santiago

- 7 -

1386, agosto, 3

Ref.: López Ferreiro (1901), cap. 73, 310-317

Rex.: Acta dunha reunión na que se discute o incumprimento do testamento de Mariña Fernandes de Todella, muller que legara algunhas casas e outras herdades para realizar unha capela e fundar o Hospital de Santa Cristina en Santiago de Compostela. Inclúe o traslado do testamento redactado en 1333 por Alvar Eans, notario de Santiago.

Arq.: Arquivo da Catedral de Santiago

Not.: Alvaro Peres Pugarino, notario publico da cidade de Santiago jurado / Alvar Perez Puquarino notario publico da cidade de Santiago jurado por la iglesia de Santiago

- 8 -

1387, setembro, 22

Ref.: López Ferreiro (1901), cap 95, 416-418

Rex.: Testamento do Cardeal de Santiago, D. Bernardo Domínguez.

Arq.: Arquivo da Catedral de Santiago, Tombo C, fol. 348

Not.: Alvar Perez Pucarino

- 9 -

1388, marzo, 28

Ref.: Sánchez Sánchez (2000), nº 33

Rex.: Venta de María Sánchez, muller de Fernán Eanes, veciño de Santiago, a Juan Alfonso Abraldes, cóengo, de dous casares no lugar de Castiñeira.

Arq.: Arquivo da Catedral de Santiago. Orixinal. Pergamiño. 250x355 mm. Galego. Sin.: S 13/30.

- 10 -

1389, agosto, 12

Ref.: Sánchez Sánchez (2000), nº 34

Rex.: Testamento de D. Gonzalo Pérez Corbacho, onde ordena enterrarse no claustro da Catedral e realiza mandas a múltiples institucións monásticas compostelás.

Arq.: Arquivo da Catedral de Santiago. Orixinal. Pergamiño. 360x270 mm. Galego. Sin.: S 13/31

- 11 -

1390, maio, 09

Ref.: Vázquez Martínez (1944) apud Lucas Álvarez / Justo Martín (1991), nº 253, 262-263

Rex.: Afonso Eanes, morador en Pereira, fregresía de Salvador de Bemibre vende a Aras Fernández e á súa muller Maior Martínez as herdades que lles pertencen dos Vinaos, vila de Bemibre.

Arq.: Arquivo Histórico Universitario de Santiago, F. univ. "Serie H^a.", Pergameos nº 230. Orix., 300x 125 mm., galego, precortesá; grandes manchas de humidade. Sin. ant.: "índice de la Hacienda 1", Benbibre, Mazo 6., sen nº.

Not.: Aluar Perez Puquerino, notario publico da cidade de Santiago jurado por la igleia de Santiago

- 12 -

1395, abril, 29

Ref.: López Ferreiro (1901), cap 34, 155-161

Rex.: Testamento de Dª Teresa Sánchez de Gres, muller de Alfonso Gómez Turrichao.

Arq.: Arquivo da Catedral de Santiago

Not.: Aluar Perez Puquarino. Notario publico da cidade de Santiago jurado pola iglesia de Santiago.

- 13 -

1395, xuño, 23.

Ref.: Rodríguez Núñez (1989), nº 56, 462

Rex.: Arrendamento de Fernán Doora a Martín Vidal, procurador do mosteiro de Belvís, as dúas veces que o dito mosteiro ten no oficio das conchas.

Arq.: Arquivo Histórico Universitario de Santiago, leg. 249, nº 13

Not.: Alvar Peres Puquarino, notario publico da cidade de Santiago jurado por la iglesia de Santiago

- 14 -

1398, febreiro, 21

Ref.: Cabana Outeiro (2003), nº 230b, 370-372

Rex.: Traslado do testamento de Elvira Sanches, datado no ano de 1397, no que nomea como herdeiro ao cóengo Rruj Sanches, seu sobriño.

Arq.: Folio 38r. Arquivo da Catedral de Santiago: Caixa 13, atado 6

Not.: Álvaro Peres Puquarino, notario público da cidade de Santiago jurado porla iglleia de Santiago

- 15 -

1398, xullo, 21

Ref.: Lucas Álvarez / Justo Martín (1991), nº 256, 266-276

Rex.: Testamento de Gómez Arias Xarpa, crego racioneiro de Santiago.

Arq.: Arquivo Histórico Universitario de Santiago, F. univ. "Serie H^a.", Pergameos nº 233. Orix., 370x 192 mm., galego, precortesá; semicaligrafiada; boa conservación. Sin. ant.: "índice de la Hacienda 1", Santiago, S, Mazo 6., num. 1.

Not.: Aluar Perez Puquerino, notario publico da cidade de Santiago jurado por la igleia de Santiago

- 16 -

1398, outubro, 17

Ref.: López Ferreiro (1975 [1895]), 566

Rex.: Arrendamento realizado por Afonso Martiz e a súa muller Sancha Afonso dun casal na freguesía de San Miguel de Sarandon a Sancha Fernandes, freira de Santa Cristina.

Arq.: Arquivo do Convento de Santa Clara de Santiago, leg. 7, nº 32.

Not.: Alvar Perez Puquarino, notario publico da cidade de Santiago

- 17 -

1398, decembro, 27.

Ref.: Rodríguez Núñez (1989), nº 57, 462-463

Rex.: Arrendamento realizado pola priora e o convento de Belvís a Aras Pardo, escudeiro, e a súa muller, Sancha Alfonso, da cuarta parte do coto de Santa María de Souto.

Arq.: Arquivo Histórico Universitario de Santiago, leg. 250, nº4

Not.: Alvar Peres Puquarino, notario publico da cidade de Santiago jurado por la iglesia de Santiago.

- 18 -

1401, abril, 5. S.l.

Ref.: Inédito

Rex.: Citado por Lucas Álvarez (1999) vol. I, pp. 422-423, doc. 784. Foro do mosteiro de San Paio de Antealtares a Fr. Martiño, prior do dito mosteiro, do couto de Boiro, en terra de Dubra, e dos casais e herdades de Nogueira, Touriz, Sabucedo, Figueiras e Pazos, no couto de Xallas. Tamén lle aforan unha casa na entrada do mosteiro e outra na rúa do Preguntoiro.

Arq.: Arquivo da Catedral de Santiago, LD 27/18. Orixinal. Pergameo. 238x232 mm. 1rº. Galego. Bo estado.

Not.: Alvar Peres Puquarino, notario público da cidade de Santiago jurado por la Iglesia de Santiago

- 19 -

1401, xuño, 20

Ref.: Vázquez Martínez (1944) apud Lucas Álvarez / Justo Martín (1991), nº 261, 272-274

Rex.: Gómez Eanes de Anxeriz, fillo de Arias de Rus, vende a Gonzalo Rodríguez, da Moeda, veciño de Santiago, e á súa muller Inés Fernández o casal e herdade do Pousadoiro, fregresía de Santa Mariña de Anxeriz.

Arq.: Arquivo Histórico Universitario de Santiago, F. univ. "Serie H^a.", Pergameos nº 236. Orix., 283 x 180 mm., galego, precortesá; semicaligrafiada; boa conservación. Sin. ant.: "índice de la Hacienda 1", Anxeriz, A, Mazo 1., nº único.

Not.: Aluar Perez Puquerino, notario publico da cidade de Santiago jurado por la igeia de Santiago

1.4. Criterios de edición

Para a realización da presente edición seguimos, en xeral, os criterios de edición propostos por Ramón Lorenzo e matizados por última vez en 2004. Non obstante, tamén incorporamos algunhas modificacións que foron propostas por Boullón e Monteagudo (2009) para, tal e como eles mesmos afirman, conxugar mellor a fidelidade ás características lingüísticas do texto orixinal e facilitarlle ás lectoras e lectores a comprensión:

- Segmentación gráfica das palabras

En liñas xerais, modernízase a unión e separación de palabras. Non obstante, sinalaremos algunhas excepcións como son: o encontro do artigo determinado *o(s)/a(s)* despois das preposicións *con* e *en* que se representa tal e como aparece no orixinal (*ẽno*). A fidelidade ao documento tamén se segue coa contracción de *por* coa segunda forma do artigo (*porlo*). Indícanse cun apóstrofe as contraccións que non se fan por escrito na lingua galega moderna e que parecen no documento (*d'oi'este*).

- Uso de maiúsculas e minúsculas

Modernízase a distribución. O único caso especial é o R maiúsculo que desenvolveremos como *rr* en tódolos casos (*Rruy*).

1.3.1. Acentuación e puntuación

A acentuación só se emprega con función diacrítica mediante acentos agudos (*nós, uós*). Non obstante, rexeitamos

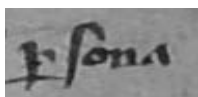
usar a acentuación na terceira persoa do presente de indicativo do verbo *ser* que aparece no texto como *he* porque o uso de *h* no orixinal xa ten valor distintivo. Así mesmo, procedemos á actualización da puntuación, mais procurando respectar a sintaxe medieval.

1.3.2. Abreviaturas

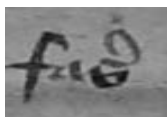
Na súa totalidade foron desenvolvidas e marcadas no texto en cursiva. Con todo, gustaríanos facer algunhas apreciacións:

- Hai abreviaturas herdadas da tradición gráfica latina que non responden á realidade fonética medieval. Nestes casos decidimos respectar a grafía empregada de maneira que apareza explícita, a diferenza de Lorenzo (2004) que propón desenvolve-las segundo as formas romances. Tal é o que acontece en *dicto*. Non obstante, esta regra xeral non será aplicada á forma *Miguees* que aparece coa abreviatura “*miglls*”, por considerarmos que o desenvolvemento da mesma implicaría unha mudanza no ítem léxico que non reflectiría a forma real do patronímico.
- O signo tironiano desenvólvese como *e* por tratarse dun texto romance e non latino, mais sempre se fará en cursiva. En ningún caso aparece por extenso a realización desta abreviatura como *e*, aínda que nalgunha ocasión a podemos atopar como *et*. Con todo, mantivemos a escolla de *e* porque a solución *et* só aparece en secuencias formalizadas, feito que nos fai pensar en que non se trata dun uso real.
- En cando á preposición PRO>*por* ou PRE>*per*, que alternan no período medieval, decidimos optar pola opción *por* porque é a realización que parece por extenso no documento. Porén, é certo que na maioría das ocasións se sinala mediante unha abreviatura que representa un p cun sinal horizontal cruzándolle o hastil. Esta abreviatura tamén pode aparecer no texto como equivalente de

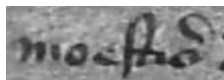
per- en: *persona* (1.12), *Pero* (1.9); ou de par- en: *partes* (1.18).

- En xeral, o signo 9 en superíndice e a final de palabra equivale a *-er* como en *faser* (1.13) ou *-eir* como en *Ferreiro* (1.9).

Non obstante, existe un caso particular en que este signo mantén a equivalencia en *-er* mais incorpora a realización dun *-i-* expreso no texto e intercalado dentro do desenvolvemento da abreviatura. Tal é o caso de *moesteiro* (1.2).

- O Signo ∞ superíndice equivale sempre a *-or-* (*outorgo*).
- O signo ϑ equivale a *con-* (*convento*).
- O signo que representa un p cun sinal horizontal na parte superior equivale a *pre-* (*presente*).
- A abreviatura das letras gregas correspondente ao nome de Cristo desenvólvense sen *h*.
- Sinal xeral de abreviación. No caso de producirse a perda de *-n-*, este sinal pasa a indicar que a vogal anterior está nasalizada e por iso colocamos o til sobre a primeira vogal, independentemente da súa situación exacta no orixinal (*ssõo*). En ocasións equivale a *-n-*, polo que desenvolveremos esta consoante en cursiva (*Fernan, non*), incluso nos casos en que figure ante p ou b, non substituíndoa por *m*, xa que a solución con *-n-* aparece por extenso nalgún outro caso (*nouembre*). Pola contra, se o sinal de abreviación está colocado sobre un *n*, trans-

cribirémolo como ñ (*señor*). Ás veces, o trazo non ten valor fonético senón que se trata dun sinal de carácter superfluo. Nestes casos elimínase e sinálase no aparato de notas (*mill*).

1.3.3. Outros aspectos

Indicamos os números de liña, colocándoos en superíndice despois do salto de liña vertical: <|²> agás cando o cambio está no medio dunha palabra. Nese caso colocamos o salto de liña pero sen o respectivo número.

No que se refire á transcripción das grafías, decidimos manter a distribución das formas *v,u*, tal e como aparecen no texto, independentemente de que teñan valor vocálico ou consonántico. Actuamos da mesma maneira con *i,j,y*; *s,ss,z,ç* e con *ll,l*.

Encontramos un exemplo de plicas sobre vogais en hiato na palabra (*avendoo*) e tamén a presenza dun punto sobre o *y* na palabra (*fuy*) que non marcamos na edición.

No caso de aparecer unha secuencia que estivese de máis no orixinal, decidimos transcribila entre parénteses.

2. Edición do documento

1400, novembro, 13

O mosteiro de San Martiño Pinarío e o seu abade, Fernán García, aforan a Martiño Serpe, fillo de Vasco Serpe e Mencía Vázquez, dous casais da herdade de Bembibre, na freguesía de San Salvador de Bembibre, que pertencían á mesa do abade, por unha renda de 20 marabedís anuais e polo tempo das súas vidas.

Arquivo da Catedral de Santiago, LD 27/16. Orixinal. Pergameo. 261x273 mm. 1rº. Galego. Bo estado.

Rex.- Citado por LUCAS ÁLVAREZ (1999), pp. 422–423, doc. 784³.

Ñno anno da nasçença de noso señor Ihesu Cristo de mill e quatrocentos anos, trese dias do mes de nouembre.

³ Detectamos un erro na datación do documento xa que non se trata do día tres de novembro senón do trece.

Sabeam todos |² *que nós, Fernan Garçia, abade do moesteiro de Sam Martino de Fóra da çidade de Santiago, e frey Fernando, prior do caustral do |³ dicto moesteiro, e Rruy Vaasques, e Garçia Gomes, e frey Afonso, abade de Poyo, frey Johan Gallos, frey Rrodrigo, Rruy Gonçalues, Gonçaluo |⁴ Peres, frey Fernando de Bregonde e o conuento do dicto moesteiro, seendo juntados em noso cabidõo ão dicto moesteiro por tangelmento de canpãa, segundo que auemos de husso e custume, por nós e por nossos subçesores, aforamos e damos em |⁶ aforamento e por rrasõ de foro a uós, Martin Serpe, fillo de Vaasco Martis Serpe e de Meçia Vaasques, sua moller, |⁷ que foron, que presente sodes, os nossos dous casares de herdade de Benbriue que sson ãna frijglisia de Sam Salua|dor de Benbriue con todos seus herdamentos, casas, casares e chantados hu quer que vaan, a montes e a fontes, ãnos quaes |⁹ casares moran Pero de Curral e Pero Ferreiro, os quaes parescen aa messa de nós, o dicto abade; os quaes vos aforamos d'oi'este |¹⁰ dja en deante por todo tenpo da vida de vós, o dicto Martin Serpe, por vijnte morauedis, de des ãineiros o morauedi de moeda vella, |¹¹ cada ano, que deuedes pagar por dia de Sam Martino de nouembre a nós, o dicto abade, ou a nosos subçesores, por vós e por |¹² vossos bẽes. Et este aforamento que o non vendades, nen sopenoredes, nen ponades, nen trasmudedes em outra persona |¹³ algũa sem nosso consentimento ou de nosos subçesores; et avendo de faser, que o façades (a) a taes personas que |¹⁴ seian paçibeles e conplan as condições sobredictas. Et nós, no dicto tenpo, non vos deuemos tyrar nen toller |¹⁵ o dicto foro, por mays nen por menos nen por al tanto que outro por ello der en fasermoslo, de pas, porlos bẽes |¹⁶ do dicto moesteiro, que pera ello obligamos. E eu, o dicto Martin Serpe que presente ssõo, como dicto he, assi o outorgo e |¹⁷ reço; e, pera pagar o dicto foro e conprir as condições sobredictas segundo dicto he, obligo a ello meus bẽes et |¹⁸ qual de nós partes quanto esto vier e o non cumprir e aguardar peyte por pena aa outra parte que o agardar e conprir quinentos |¹⁹ morauidis e a pena, pagada ou non pagada, todauja este instrumento fique firme e valla em sua rreuor.*

Testes: *Gonçaluo Miguees*, |²⁰ *cosyneiro do dicto mosteiro, Gonçaluo Rrodrigues, clérigo de Santo Esteuão de Rrial, e Iohan Gonçalues o Caluo, criado do dicto abade, e* |²¹ *Afonso Gonçalues, criado do notario.* |²²

Eu, *Aluar Perez Puquarino, notario público da cidade de Santiago, jurado* |²³ *porla igleia de Santiago, presente fuy e confirmo e fiz scriuyr e meu nome* |²⁴ *e signal poño en testemoyo de verdade.*

Aparato crítico

l.1 mill: cun trazo por riba; anos: cun trazo por riba; l.11 ano: cun trazo por riba; l.16 como: cun trazo por riba; l.18 qual: cun trazo por riba, pena: cun trazo por riba; l.19 pena: cun trazo por riba, Miguees: aparece coa abreviatura "miglls" e cun trazo na parte superior.

3. Usos particulares dalgunhas formas presentes no documento

Con este apartado intentaremos realizar unha pequena achega ao estudo do léxico medieval mediante a análise de palabras que presentan usos particulares e que non están recollidos nas fontes documentais que posuímos actualmente.

Pucariño: *s.m.* Este apelido ten orixe nun alcume procedente do diminutivo de *púcaro*, unha palabra que Cunha (1994) define como “pequeno vaso con asa, ordinariamente destinado a extrair líquidos de outros recipientes maiores”. Corominas considera plausíbel a derivación etimolóxica irregular a partir do lat *PŌCŪLUM* “copa” a través dunha forma mozárabe. Así mesmo, sitúaa por primeira vez, a partir dos estudos de Carolina Michäelis, en textos datados entre 1375-1399. Non obstante, se consideramos o apelido *Pucariño* como unha proba da existencia do lexema *púcaro*, poderemos determinar unha data anterior na súa aparición escrita, concretamente a de 1369 que é o ano ao que pertence o primeiro documento mencionado neste artigo. Con todo, o DDGM anticipa

outros cinco anos a aparición do lexema *púcarola* ao incorporar unha entrada *púcaros* que remite a un documento do ano 1364 citado por Lorenzo (1968). Alén diso, este investigador tamén fai referencia ás solucións *púcara* e *pucarinha* presentes no *Livro de Falcoaria* de Pero Menino, escrito entre 1345 e 1385. A antigüidade do lexema *púcarola* en Portugal tamén pode apoiarse a través de Machado (2003) que sinala *Pucarinho/Pocarinho* como un topónimo en Alenger, Vilafranca de Xira e Marco de Canaveses; *Pucarinhas* en Torres Novas e *Púcaro* en Ribatejo. Pola contra, a súa presenza parece moi escasa ao norte do río Miño: alén do apelido *Pucariño*, o TMILGA unicamente nos informa da existencia da solución *Pucarinha* para dar nome a unha horta nun documento de 1380. Non obstante e a pesar da parquedade de exemplos, a antigüidade dos textos en que aparecen estas solucións serve para dar constancia da existencia temperá do lexema *púcaro*, tamén na Galiza. Alén diso, esta consideración vese apoiada na toponimia, a través da actual denominación do lugar da *Pucariña*, na parroquia de Monteseiro (San Bartolo), concello da Fonsagrada (Lugo).

caustral: *adx.* Relativo ao conxunto dos monxes (“*prior do caustral do dicto moesteiro*”). Esta palabra está moi pouco documentada nas fontes que posuímos. Non aparece recollida no DDGM, mentres que no TMILGA unicamente encontramos tres exemplos con pequenas variantes nos que se cualifica a un individuo como “*prior caustral/claustral*”, mais en ningún caso co significado alusivo ao conxunto dos monxes. A seguir, incluímos os exemplos: “*Johan Perez, abad et o priol claustral et o convento do monasterio*” (1333), “*Juan Esteves, prior caustral do dito mosteiro*” (1433) e “*Gonçalvo de San Fiinz, prior claustral, et convento do dito moesteiro*” (1489).

[parescer]: *v.* Presentarse ante unha autoridade; comparecer (“*os quaes parescen aa messa de nós*”). Non se recolle con esta acepción no DDGM senón que, mediante unha remisión a “*parecer*”, incorpóranse os significados de “*ser*”

semellante a; ter determinada aparencia; aparecer”. Pola contra, no TMILGA encontramos exemplos conxugados en diferentes tempos verbais. A comparativa dos documentos permitiunos datar esta forma -incluíndo todos os posibles significados- exclusivamente entre os séculos XIV e XV. Un dos exemplos máis antigos que encontramos coa acepción de “comparecer” pertence ao ano de 1352 (“*procuradores do dito abbat et convento paresceron ante min*”).

[paçibel]: *adx.* Tranquilo, pacífico (“*personas que seian paçibeles*”). Esta palabra non aparece recollida nin no DDGM nin no TMILGA.

4. Índices

4.1. Índice antroponímico

Afonso (frey), abade de Poyo (1.3)

Afonso *Gonçalues*, criado do notario (1.21)

Aluar Perez Puquarino, notario público da cidade de Santiago (1.22)

Fernan Garçia, abade do moesteiro de Sam Martino de Fóra da cidade de Santiago (1.2)

Fernando (frey), prior do caustral do dicto moesteiro [San Martiño Pinario] (1.2)

Fernando de Bregonde (frey) (1.4)

Garçia Gomes (1.3)

Gonçaluo Miguees, cosyneiro do dicto mosteiro (1.19)

Gonçaluo Peres (1.3,4)

Gonçaluo Rrodrigues, clérigo de Santo Esteuão de Rrial (1.20)

Iohan *Gonçalues* o Caluo, criado do dicto abade [Fernan Garçia] (1.20)

Johan Gallos (frey) (1.3)

Martin Serpe, fillo de Vaasco *Martis Serpe* e de Meçia Vaasques (1.6)

Martin Serpe (1.10), (1.16)

Martino (Sam) (1.11)

Meçia Vaasques [nai de Martin Serpe e muller de Vaasco *Martis Serpe*] (1.6)

Pero de Curral [residente nos casares de Bembibre aos que corresponde o foro]: 1.9.

Pero de Ferreiro [residente nos casares de Bembibre aos que corresponde o foro]: 1.9.

Rrodrigo (frey) (1.3)

Rruy *Gonçalues* (1.3)

Rruy Vaasques (1.3)

Vaasco *Martis Serpe* [pai de Martin Serpe e marido de Meçia Vaasques] (1.6)

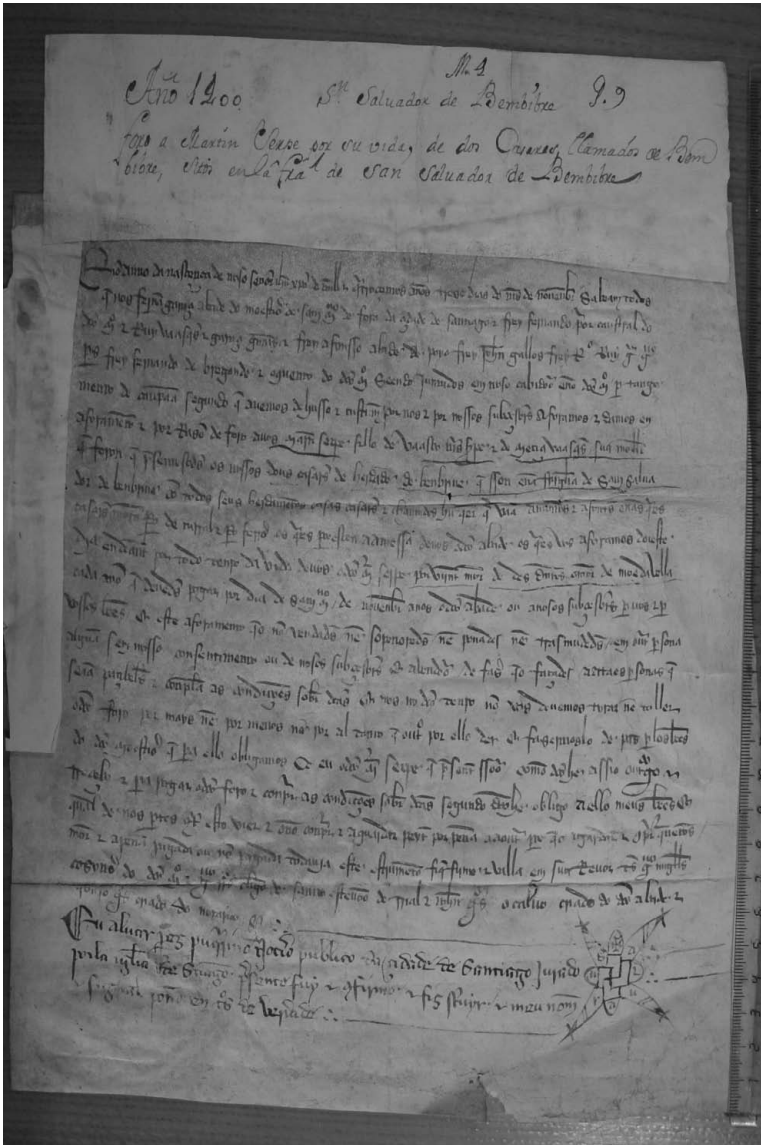
4.2. Índice toponímico

Para a súa realización partimos da forma medieval e realizamos a identificación co correspondente topónimo actual tomando como referencia a información que se recolle no Nomenclátor de Galicia.

Benbriue	(1.7) Bembibre, lugar da parroquia de San Salvador de Bembibre, concello do Val do Dubra (A Coruña).
Bregonde	(1.4) Bergondo, lugar da parroquia de Santa María de Argalo, concello de Noia (A Coruña).
Poyo	(1.3) San Salvador de Poio, parroquia do concello de Poio (Pontevedra).
Sam Saluador de Benbriue	(frijglisia de) (1.7,8) San Salvador de Bembibre, parroquia do concello do Val do Dubra (A Coruña).
Santiago	(cidade de) (1.2, 1.22, 1.23). Cidade do concello de Santiago de Compostela que leva o seu mesmo nome (A Coruña)
Santo Esteuño de Rrial	(1.8) Posibelmente se corresponda co lugar do Rial situado na parroquia de Santo Estevo de Patiñobre, no concello de Arzúa (A Coruña).

ANEXO

Documento, ACS, LD 27/16. Orixinal. Pergameo. 26 x 27 cm. 1rº.
Galego.

Antifonario, ACS, LD 30/9. Orixinal. Pergameo. 42 x 33 cm. 1r^o-
v^o. Latín.

Referencias bibliográficas

- Boullón Agrelo, Ana Isabel (2007): "Dous novos documentos en galego de Pedro Pérez de Xanrozo, notario de Pruzos, de 1260", en M^a del Val González de la Peña (coord.): *Estudios en memoria del Profesor Dr. Carlos Sáez. Homenaje*. Madrid: Universidad de Alcalá, 301-315.
- Boullón, A / H. Monteagudo (2009): *De verbo a verbo: documentos en galego anteriores a 1260*, Anexo 65 de *Verba*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela.
- Bouza Álvarez, Emilia (1960): "Orígenes de la notaría. Notarios en Santiago de 1100 a 1400", *Compostellanum* V, 4, 233-412.
- Cabana Outeiro, Alexandra (2003): *Santiago de Compostela do século XIV ó XV: O Tombo H da Catedral de Santiago. Edición e estudo crítico*. Tese de doutoramento (inérita). Universidade de Santiago de Compostela.
- Cal Pardo, Enrique (ed.) (1999): *Colección diplomática medieval do arquivo da catedral de Mondoñedo. Transcrición íntegra dos documentos*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega.
- Corominas, J. / J. A. Pascual (1987/ 1989/ 1991): *Diccionario crítico etimológico castellano e hispano*. 6 vols. Madrid: Gredos [vol. 1: 1987; vols. 2, 3, 4: 1989; vols. 5, 6: 1991]
- Cunha, A. Geraldo da (1994): *Dicionário Etimológico Nova Fronteira da Língua Portuguesa*. 2^a ed. Rio de Janeiro: Nova Fronteira; 1^a ed.: 1982.
- López Ferreiro, Antonio (1975 [1895]): *Fueros municipales de Santiago y de su tierra*. Madrid: Ediciones Castilla.
- López Ferreiro, Antonio (1901): *Galicia Histórica. Colección diplomática*. Santiago de Compostela: Tipografía Galaica.
- Lorenzo, R. (1968): *Sobre cronología do vocabulário Galego-português. Anotações ao Dicionário etimológico de José Pedro Machado*. Vigo: Galaxia
- Lorenzo, R. (1988): "Normas para a edición de textos medievais galegos", en Kremer (ed.): *Actes do XVIII Congrès International de Linguistique et de Philologie Romanes. Université*

- de Trèves (Trier), 1986, vol. VI, Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 76-85.
- Lorenzo, R. (2004): "Edición de documentos medievais. Problemas que presentan algunhas abreviaturas", en Rosario Álvarez e Antón Santamarina (eds.): *(Dis)cursos da escrita. Estudos de filoloxía galega ofrecidos en memoria de Fernando R. Tato Plaza*. Instituto da Lingua Galega. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza, 449-458.
- Lucas Álvarez, Manuel / Mª Xosé Justo Marín (1991): *Fontes documentais da Universidade de Santiago de Compostela. Pergameos da serie Bens do Arquivo Histórico Universitario (Anos 1237/1537). Edición diplomática*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega.
- Lucas Álvarez, Manuel (1999): *El archivo del monasterio de san Martiño de Fóra o Pinario de Santiago de Compostela*. 2 vols. Santiago de Compostela: Seminario de Estudos Galegos. Rec.: R. Pacheco Sampedro, Signo 7 (2000), 227-229; M. Vázquez Bertomeu, CEG 48 (2001), 281-283.
- Machado, José Pedro (2003): *Dicionário Onomástico Etimológico da Língua Portuguesa*. Lisboa: Livros Horizonte, 3 vols.
- Rodríguez Núñez, Clara (1989): "Santa María de Belvís, un convento mendicante femenino en la Baja Edad Media (1305-1400)", *Estudios Mindonienses*, 5, 335-485
- Sánchez Sánchez, Xosé M. (2000): *Estudio histórico y transcripción de los documentos particulares (Carpeta nº 13) del Archivo Capitular de la Catedral de Santiago de Compostela, 1169-1430*, Tese de licenciatura (inérita). Universidade de Santiago de Compostela.
- Sánchez Sánchez, Xosé M. (2008): *A colección López Ferreiro do Arquivo-Biblioteca da Catedral de Santiago de Compostela*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega.
- Vázquez Martínez, A. (1944): "Fuentes para la Historia de Galicia. Documentos del Arquivo de la Universidad de Santiago", en *Boletín Real Academia Gallega XXIV*, 227-280.
- Vázquez Pardal, Ana Belén (2000): "Edición dun texto medieval: o testamento de Fernán Beserra (1423)", *Cadernos de Lingua* 21, 123-143.

RECURSOS EN LIÑA:

DDGM = Gonzalez Seoane, Ernesto (dir.) (2006-2010): *Dicionario de dicionarios do galego medieval*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela [http://sli.uvigo.es/DDGM/index.html]. [última consulta 14-11-2011]

Nomenclátor de Galicia: www.xunta.es/toponimia [última consulta 12-11-2011]

TMILG = Varela Barreiro, Xavier (dir.) (2004-): *Tesouro Medieval Informatizado da Lingua Galega*. Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega. [http://ilg.usc.es/tmilg].[última consulta 17-11-2011]